

(ובריטב"א יז: מפורש שאסורה מן התורה, וכן מדויק מרש"י שם ד"ה אין זיקה). ויש שהקשו על התוס' מכמה מקומות ורצו להשוות שיטתם עם שיטת הרמב"ם (ע' ערוך לגר; פתחי תשובה אה"ע טו סק"ה). ואולם מגדולי האחרונים לא נקטו כן (ע' שער המלך חופת חתנים ה; בית מאיר אה"ע טו, ג). יש מי שציידד שמודים התוס' שאין קידושין תופשים בבת ארוסתו או באם ארוסתו, אף על פי שאינה אסורה מהתורה (ע' קהלות יעקב ב). ויש שאינם מחלקים בדבר (ע' אמרי בינה אה"ע ה). ע"ע: קרן אורה וזה צבי ג. אור גדול טו; העמק שאלה פר' אחרי צה, ג; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות מז, א וח"ו רטו.

'חמותו'. פרש"י, חמותו שמת בעלה [והוא הדין אם גרשה] ונשאה אחיו ומת בלא בנים. ויש שהעירו מדוע הוצרך רש"י לומר שמת בעלה ונישאה בשנית, ולא פירש כגון ראובן שנשא את בת אחיו ומתה הבת ואחר כך מת האב, והרי אשת אחיו שהיא חמותו נופלת לפניו ליבום (ע' בשו"ת הריב"ש שעד-שעה שדחה הקושיא מכמה צדדים. וע"ע מהר"ם ורעק"א; נודע ביהודה תנינא אה"ע נד, כה; מרחשת ח"ב; חזקה רבה אה"ע סוס"י ט; אבי עזרי איסורי ביאה ב, ז-ה; שבט הלוי ח"ג רג, א). ובאופן פשוט י"ל עפימ"ש"כ רש"י להלן כח. (ד"ה דנפלה) שלכך נקטו בגמ' 'חמותו' כדוגמא לערוה הנופלת ליבום, דמלתא דשכיחא היא יותר משאר עריות שאין המקרה בהן פשוט. ולכן נקט כאן רש"י האופן השכיח והפשוט יותר שבחמותו.

(ע"ב) וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת' – הלשון 'ולא מתייבמת' מורה שאין שייך בה יבום כלל (כמו שדייקו כן במשנה אחרת – להלן כח). ולא יועיל גם אם תמאן עכשיו, לאחר שנפלה ליבום. וטעם הדבר מבואר להלן בגמרא (יג,). גזרו חכמים משום שבשעת נפילה נראית כצרת-ערוה (עפ"י רשב"א יג,).

*

הרב הקדוש ר' יצחק אייזיק מספינקא, מרגלא בפומיה לספר בליל הסדר שהרבי ר' זושא ביקש פעם מהרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זי"ע ללמוד עמו משניות, והתחילו ללמוד המשנה הראשונה במסכת יבמות, חמש עשרה נשים פטרות צרותיהן וצרות צרותיהן עד סוף העולם. כאשר ביאר הרבי ר"ש את המשנה כפשוטה התלהב הרבי ר' זושא ואמר, כך יש לפרש משנה זו: **חמש עשרה – זה שם י-ה משם הוי'. נשים – נא-שם, כלומר אנא השם, פטרות צרותיהן וצרות צרותיהן עד סוף כל העולם – פטור נא וסלק צרותיהם וצרות צרותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות** (עפ"י הגדה של פסח – ספינקא. וע"ע בית אהרן לפסח דף פה).

דף ג

'ובדין הוא דליקדמה לכלתו מקמי אשת אחיו שלא היה בעולמו דלא משום קורבא הוא דאסירא...' יש מפרשים [דלא כרש"י ותוס'] שבדוקא נקטו הקושיא על אשת אחיו שלא היה בעולמו ולא על אשת אחיו מאמו, כי זו האחרונה אסורה משום קורבא לכך אפשר להקדימה לכלתו, משא"כ אשת אח שלא היה בעולמו, עיקר האיסור נובע מכך שלא היה בעולמו ולא משום קורבא [כפשט לשון הגמרא 'דלא משום קורבא הוא דאסירא'], ואמנם בסופו של דבר שם האיסור הוא 'אשת אח', אבל לא זה גורם האיסור (עפ"י רמב"ן ומאירי. וע' אור שמח אישות א, ו; אור לציון).

זמאי איריא דתנא פוטרות ליתני אוסרות. רש"י ותוס' מפרשים שלשון 'פוטרות' משמע אם רוצה מייבם. ואין הכוונה שעלולים בני אדם לטעות ולהיכשל באיסור, שאם כן אין מובן תירוץ הגמרא 'אי תנא אוסרות הוה אמינא אסור לייבם אבל מיחליץ חלצה' הלא מכל מקום עדיף שיטעו להחמיר מלהקל – אלא ודאי אין כאן חשש טעות כלל, שהרי שנו בסיפא (ג:) חלצו – בית הלל מכשירים, נתיבמו – בית הלל פוסלים. רק הקושיא היא מפני שדרך התנא להשמיענו אגב דרכו ברישא מה שמשמיענו בפירוש בסיפא, ואם כן היה לו לומר 'אוסרות' להשמיענו שאסור לייבם. ומתוך שעדיף להשמיענו חידוש של התר, שאין צריך לחלוץ (עפ"י תשובת מהר"ח אור זרוע קסד). ויש מי שמפרש הקושיא 'ליתני אוסרות' מפני שכן הוא לשון הכתוב לא תקח לצרר (שם עפ"י הקדוש מדרוש).

(ע"ב) זאין לי אלא צרתה, צרת צרתה מנין... הקשה הגאון רבי עקיבא איגר, מדוע צריך לימוד מיוחד לאסור צרת צרה הלא כיון שהצרה אינה מתייבמת הרי היא כאשת אח שיש לו בנים שאין בה דין יבום ואסורה על היבם ככל אחת מהערויות וכדין אשת אח שלא היה בעולמו, ואם כן הרי ממילא צרתה כצרת ערוה, וכן עד סוף העולם?

הרבה אחרונים בדור שלפנינו דנו בקושיה זו, והרי כמה מתירוציהם בקצרה: אין ערוה פוטרת צרתה אלא כאשר איסור-ערוה הוא הסיבה לכך שאינה מתייבמת, אבל אם אינה מתייבמת מסיבה אחרת, אין איסורה פוטר צרה, וכשם שמצינו שאילונית אעפ"י שאינה מתייבמת אינה פוטרת צרתה לפי דעה אחת, כיון שסיבת פטור האילונית עצמה אינה משום 'אשת אח' אלא מטעם אחר, ואין פטור צרה אלא כאשר היא עצמה פטורה משום איסור, כאילו אמרה תורה שאותו איסור מונע את היבום ממנה מונע גם מצרתה. [והאומר אילונית פוטרת צרתה יש לומר שסובר שאילונית אינה בכלל התר יבום מעיקרא וממילא סיבת איסורה היא משום ערוה וכאשת אח שיש לה בנים, לכך פוטרת צרתה. אבל גם לדעה זו יש לקיים עיקר הסברא, שכל שלא נפטרה משום איסור אלא מטעם אחר – אינה פוטרת צרתה]. הלכך צרת ערוה שאינה נפטרת בגלל איסורה העצמי אלא מפני חידוש התורה שהערוה אוסרת אותה, לא היינו יודעים שפוטרת צרתה (עפ"י קובץ הערות ב, ד-ה. וע' אמרי משה ז; חדושי ר' שלמה היימן א; בית ישי לז; קהילות יעקב ו; שבט הלוי ח"ג רג, ב וח"ד קפ; ברכת אברהם עמ' ג-ז. וע"ע במובא להלן יג.). בסגנון קרוב: לולא הדרשה המיוחדת לא היתה הצרה פוטרת צרתה, כיון שאין החסרון בצרה עצמה, אלא כיון שהיא צרת ערוה מנעתה תורה מיבום, ולכן דיינו שהיא פטורה אך אינה ראויה לפטור צרתה, הגם שהיא עצמה אשת אח שאינה מתייבמת (עפ"י חו"א קל, ט. וע' בית ישי לז, א; חדושי הגר"ט ג). ויש מתרצים: לולא לימוד מיוחד הייתי אומר שאף צרת-הערוה עצמה מתייבמת בנפילה שניה [כלומר כאשר מת האח השני] משום שכשיבמה האח השני, כשם שפקע איסורה על היבם [שהרי אף אם יגרשנה מותר לו לשאתה שוב ואינה אסורה עליו משום 'אשת אח'], כך פקע ממנה איסור 'אשת אח' שמחמת המת, על כל האחים, מפני שהיבם נכנס תחת אחיו המת ובמקומו (עפ"י חדושי הגרש"ק ה; וכן צדד בקהילות יעקב ג).

בדרך אחרת יש לומר שאיסור 'אשת אח' שמחמת קידושי השני לא חל כלל על הצרה שהרי כבר אסורה ועומדת באיסור זה מחמת הראשון, [ודומה לאיסור גרושה לכהן שאין חילוק בחומרת האיסור בין אם נתגרשה פעם אחת או פעמיים]. ולכך לולא הלימוד המיוחד מן הכתוב היה מקום לומר שצרתה נחשבת כצרת-ערוה שלא במקום מצוה, כיון שאין כאן איסור 'אשת אח' כלל (קהילות יעקב שם. וע"ע בסגנון דומה בבית ישי לז).

תירוץ נוסף: הייתי אומר שאיסור 'אשת אח' שונה מכל שאר איסורי ערוה שאינו פוטר מיבום, כי כיון שהוא בדרך כלל מהווה סיבה ליבום, אינו יכול להפקיע זיקת יבום. [ולפי הסבר זה י"א שלולא הדרשה, גם אשת אח שלא היה בעולמו לא היתה פוטרת צרתה, וכן צרת איילונית. וכן צ"ל להסבר הקודם. אך י"א שאלו שנתמעטו בפרשת יבום גופה הריהן כאשת אח שיש לו בנים שלא הותרה ערות אשת אח זו, משא"כ זו שמניעתה להתייבם מצד אחר, אינה נחשבת 'ערוה' לענין יבום כלל] (עפ"י אבי עזרי (חמישה) יבום וחליצה ו, יד-טו [וע"ע שם בהלכות איסורי ביאה ב, ז]; שיעורי הגר"נ פרוצוביץ. וע' חדושי ר' שלמה היימן א).

'מנא הני מילי דתנו רבנן אשה אל אחתה לא תקח לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. 'עליה' מה תלמוד לומר? לפי שנאמר יבמה יבא עליה...'. יש ליתן טעם לכך שדין זה שערוה פוטרת צרתה מן היבום, נלמד מאיסור אחות אשה; –

אף על פי שיש במצוה טעמים הכמוסים מאתנו, ניתן להבין מדברי הכתוב שאיסור אחות אשה אינו מחמת קורבה ושאר-בשר, ואשה אל אחתה לא תקח לצרור' – הקפידה תורה על היות שתי אחיות צרות זו לזו, או אפילו רואות אחת את חברתה בנישואיה לבעלה לשעבר (בחייה – כל שבחייה, אף על גב דנתגרשה. ה:). זהו הטעם לכך שלאחר מיתת האשה אחותה מותרת בניגוד לשאר עריות, כי אדרבה נוח לה שאחותה תינשא לבעלה לאחר מיתתה ותגדל את בניה.

כענין הנה בעצמו הוא דין צרת ערוה כערוה לפטור מן היבום; שאין לך קנאה ושנאה גדולה מכך שאשה זו תהא אסורה להתייבם לאיש זה וצרתה מחוייבת בכך.

בגלל אותו קשר עניני, רמז הכתוב דין פטור הצרה מן היבום בפרשת איסור אחות אשה (עפ"י משך חכמה אחרי יח, יח [יסוד הטעם לאיסור אחות אשה כדי שלא יהיו האחיות צרות זו לזו, ועל כן מותרת לאחר מיתת האחות, כבר כתבו הראשונים – ע' בפירוש הרמב"ן וספורנו פר' אחרי; ספר החינוך רנ]).

בוה יש להבין קצת מדוע דרשו צרת-ערוה על דין יבום בלבד וניתקו דרשה זו מענין פשט הפרשה העוסק באיסור עריות, והעמידוהו רק באופן של יבום שאינו אלא למד בגזרה שוה [ובשאר מקומות מצינו להפך, שהדרש מתיחס רק למפורש בפרשה ולא לנלמד מדרשה – ע' במצוין ביומא לד] – אלא מסברא למדו חכמים שענין הצרה שייך בעיקר ביבום מפני שזו אסורה להנשא לו וצרתה מחוייבת. (וע"ע בראשונים להלן יג: שמסתבר לדרוש 'לצרר' על יבום ועל כן הוצרכו לבית שמאי לדרשה מיוחדת להתיר צרה).

עוד יש ליתן רמז נוסף לדרוש קרא זה במקום יבום דוקא; בכל עריות שבפרשה נאמר 'לא תגלה' ורק כאן נאמר 'לא תקח' [ואמנם מכאן למדנו שאין קדושין תופשין בחיובי כריתות (ע' קדושין סו:), אך צריך טעם שרמז זאת הכתוב באחות אשה דוקא] – לרמז שאף במקום ששייכים 'ליקוחין' בערוה, וזהו רק ביבום שהיבם לוקח את אשת אחיו הגם שהיא ערוה לו, גם באופן זה לא יהיו ליקוחין באחות אשה.

מעצם הדבר שדין צרת ערוה ביבום יוצא מהאמור בפרשת עריות, יש למדים ש'צרת ערוה' הוא שם איסור כמו ערוה, ואין זה רק דין פטור מיבום וממילא אסור משום אשת אח (כפשטות דברי רש"י ותוס' ועוד ראשונים) אלא נתחדש כאן איסור מיוחד של 'צרת ערוה' (ע' בחדושי מרן רי"ז הלוי הלכות יבום). וכן יש מונים איסור צרת ערוה כאיסור לעצמו לענין מנין העריות (ע' במאירי כא.) ולענין חיוב מלקות וקרבת חטאת נפרד (ע' פורת יוסף; אבן האול יבום ו, כא; שבט הלוי ח"ג רג וח"ד קפ).

'אזהרה שמענו, עונש מניין...'. יש לפרש: הואיל ונתחדש כאן איסור מחודש של 'צרת ערוה', מנין שיש עונש על שם זה כבשאר עריות.

ואם ננקוט שאין צרת ערוה שם איסור לעצמו הוא אלא איסורה מחמת הערוה, נצטרך לפרש השאלה הואיל ושלם במקום יבום ערוה כמו ערוה להאסר, א"כ גם במקום מצוה שאסרתה תורה, מנין שדינה כערוה ממש לענין עונש (עפ"י בית ישי לז, א).

'טעמא דכתב רחמנא עליה, הא לאו הכי הוה אמינא אחות אשה מייבמת, מאי טעמא דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה...' כמה מהאחרונים האריכו להוכיח שמצות יבום תלויה ב'קנין', לומר שאין המצוה מתקיימת במעשה היבום גרידא אלא רק בחלות קנין היבום שהיבמה נעשית אשת היבם. לאור זאת יש מקום לשאול על דברי הגמרא שעשה דיבום ידחה 'לא תעשה'; מה בכך שהאיסור יידחה הלא בחייבי כריתות אין קידושין תופסין וכיצד היבמה תעשה אשתו? יש לקבוע שתי הנחות כדי ליישב תמיהה זו. וכבר דנו האחרונים בכל אחת מהן והביאו ראיות מסוגיות שונות לכאן ולכאן. וזה תורף הדברים:

א. מניעת תפיסת קידושין בחייבי כריתות, אינה נובעת מעצם המציאות של הערוה אלא תלויה בשם האיסור שבדבר, ואם יפקע האיסור יתפסו הקידושין [אך אין הכוונה לחלות האיסור בפועל על האדם, כי גם בקטנים או בשוטים שאינם בני איסורין, יש באישות זו שם של מעשה איסור]. **ב.** 'עשה דוחה לא תעשה' גדרו (לפחות לפי סוגייתנו) לא רק כדחייית האיסור, היינו, האיסור קיים כאן אלא שהתירה תורה לדחותו, אלא כהתגר גמור שבמקום עשה לא אסרה תורה כלל. לפי זה מובן שאם היתה כאן דחיה על ידי עשה דיבום, היה מסולק האיסור ואין כאן ערוה כלל, וחלות קנין היבום היה תופס (עפ"י קהלות יעקב א. וע"ע ברכת שמואל א; זכר יצחק יח, ד; אפיקי ים ח"א ז וח"ב לה; בית ישי מא עמ' קמח).

לפי"ז יש מקום לומר שלפי הצד שיידחה הלאו מפני העשה ויש כאן תפיסת אישות, לא יהא הנולד ממזר. וכן נקט בשו"ת עונג יום טוב (קכא). ואולם בספר מנחת שלמה (ח"ג צח, א) תמה על כך, שכשם שאשת איש שזינתה באונס להצלת כלל ישראל, ודאי הולד ממזר אעפ"י שלא היתה ביאתה בעבירה, הוא הדין וקל וחומר בעשה הדוחה ל"ת. אך לפי האמור יש לומר שכאן שונה כי מכח דחיית האיסור הלא על כרחנו לומר שחל קנין היבם ביבמתו [שאם לא יתפוש היבום לא נתקיימה המצוה], וממילא י"ל שאין כאן ממזרות.

עוד בענין שייכות מצות יבום לקנין – ע' מנחת חינוך (תקצח, ה) שנסתפק לומר שאע"פ שנצריך עדים בקנין יבום, אפשר שמקיים מצות יבום אף ללא עדים. וכן לאידך גיסא צדד שאם בא עליה ללא בכונה אעפ"י שקנאה אפשר שלא קיים המצוה. ובשם הגר"ח מובא (בחדושים על הש"ס) שכל שלא קנה לא קיים המצוה. וע' שבט הלוי ח"ג קצט, ה. וע"ע במובא להלן כ. ובענין הקשר בין אי-תפישת-קדושין לאיסור ערוה – ע"ע במובא להלן יט.

דף ד

הערות ובאורים בפשט

'סמוכים מן התורה מנין שנאמר סמוכים לעד...' מצינו כעין זה רבות; לשון 'אמרה תורה' 'דאורייתא' וכד' כלפי מקראות שבנביאים ובכתובים. ואפילו בדברים שאין להם מקור בכתוב כלל אלא מהלכה למשה מסיני – ע' במצוין בסוכה מג ובמנחות פא.